

РИТМ ЯК ПРОСОДИЧНИЙ БАЗИС МОВИ (НА ПРИКЛАДІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

Валентина КОВАЛЬЧУК (Кіровоград, Україна)

Завдяки ритмічному характерові наголосу у французькій мові ритм розглядається як базовий елемент просодичної системи цієї мови.

Ключові слова: ритм, мелодика, просодія, внутрішньосегментний і надсегментний рівні просодичної системи.

Because of dynamic nature of stress in the French language rhythm can be considered as a basic element of the prosodic system of this language.

Key words: rhythm, melodies, prosody, intrasegmental and oversegmental levels of a prosodic system.

У звуковій формі мови існує дві площини. Передусім зв'язне мовлення розглядається як послідовність окремих звукових одиниць – звуків мови, тобто як ланцюжок певної кількості сегментних одиниць.

Окрім того, у зв'язному мовленні існують і такі звукові явища, які мають властивості не окремих звуків, а більш-менш подовжених у часі відрізків мовного потоку. Це й зміна висоти голосу у фразі, особливості звучання окремих звуків, пов'язані з відмінностями в темпі й ритмі мовлення, перервах у звучанні, які зумовлені поділом мовленнєвого потоку, та ін. Ці характеристики визначаються як просодичні явища чи просодія; їхня роль у мові описується засобами різного типу наголосів і фразової інтонації.

Усі ці фонетичні ознаки ніби накладаються на послідовність сегментних компонентів і тому отримали назву надсегментних одиниць. Ці ознаки певною мірою абстрагуються від ланцюжка звуків, якому вони є супутні. Це можливо, тому що, як уважає М.В. Гордіна [3], "надсегментні характеристики не залежать від сегментних одиниць. Традиційно вважається, що надсегментні ознаки стосуються синтаксису, тобто царини зв'язного мовлення як такого. Їхнім вивченням опікується така галузь лінгвістики, як синтаксична фонетика.

Але в процесі мовлення різні форми інтонації знаходять своє втілення у послідовності звуків, а окремі сегментні одиниці – фонемі – реалізуються в супроводі надсегментних одиниць (наголос, фразова інтонація та ін.). У реальному мовленнєвому потоці, сприймаючи на слух вимову тієї чи іншої мови, ми помічаємо, що всі три її рівні (за Б. Дюфо [4]) – артикуляція окремих звуків, мелодика й ритм – злиті в одне ціле й спрямовані на слухача з однією метою – якнайкраще зрозуміти мовця, аби відбувався бажаний обмін змістом, і розмова між співрозмовниками чи спілкування з аудиторією мали місце. З плану практичного застосування мови також помічаємо, що деякі неточності, певна розмитість у вимові звуків можуть бути виправлені чи хоча б частково компенсовані на рівні мелодики й ритму. Особливо це стосується французької мови, в якій словесний наголос повністю замінюється на ритмічний, фразовий, який завжди падає на останній склад ритмічної групи. Л.В. Щерба [1] називає французький наголос "експіраторним (динамічним), музичним і квантитативним." А якщо взяти до уваги таку характеристику наголошеної голосної на кінці ритмічної групи, як її напруженість, що впливає й на деякі якісні відтінки на рівні передачі змісту, то французький наголос можна назвати ще й якісним. Наприклад, звукова форма: [il-ε-tu-`vε:t] може означати *il est tout vert*, або ж *il est ouvert*.

Наголошуючи на ритмічності, фразовості наголосу у французькій мові, ми можемо порівняти одну й ту ж фразу українською та французькою мовами й простежити, що навіть при однаковому розподілі за змістом, вони мають відмінний ритмічний малюнок, оскільки в українській мові кожне повнозначне слово у фразі зберігає свій самостійний статус, тобто має словесний наголос, тоді як у французькій мові ритмічний наголос за своєю природою є фразовим, динамічним. Наприклад, аналізуючи одну фразу французькою

Tout fut grandi`ose | dans ce pro`logue | de la Com`tune ||

й українською

`Все бу`ло гранді`озно | в `цьому про`лозі | до Ко`муни ||

мовами, чітко простежуємо в них наявність трьох смілових груп. Але бачимо, що у французькому варіанті також і наголосів три, у той час, коли в українському відповіднику їх є шість.

Цю особливість фонетичної структури французької мови можна продемонструвати на наступному прикладі, порівнюючи *словесні* наголоси англійської, німецької та української мов із *ритмічним* наголосом у французькій мові.

Ukrainien	Anglais	Allemand	Français
`гарна` дівчина	a `beautiful `girl	ein `schönes Mädchen	une fille une belle fille une très belle fille

Chaque mot plein conserve son accent.

L'accent ne frappe pas chaque mot plein, mais délimite un groupe qui a son unité.

Користуючись засобами французької мови завдяки її аналітичному ладу, необхідно вдаватися до більшої кількості службових слів там, де в українській мові достатньо лише зміни флексії. А тому для нас, українців, особливо складним є ритмічний малюнок французької фрази. У силу наших мовних звичок ми ставимо більше наголосів у французьких реченнях, ніж це потрібно. Подекуди робимо більше голосових модуляцій. Нам складно уявити, що у французькій мові не буває двох ритмічних наголосів поряд у межах однієї синтагми.

Так, у словосполученні *un tapis | verdi`âtre* || чітко відстежуємо наявність двох ритмічних груп, у той час, коли змінений варіант *un tapis `vert* || складається з однієї ритмічної групи, оскільки слово *tapis* у другому випадку втрачає свій наголос перед односкладовим означенням, й обидва слова *tapis* і *vert* зливаються в одне ціле.

Звичайно ж, ми беремо до уваги той факт, що склад ритмічної групи завжди визначений певним граматичним мінімумом (означальні слова зі словами означуваними утворюють одну ритмічну групу, а також словосполучення, які висловлюють одне поняття, чи службові слова в поєднанні з повнозначним словом, якого вони стосуються).

Розвиваючи теоретичні аспекти сучасної фонетики французької мови, Бернар Дюфо [4] запевняє, що саме "ритм становить просодичний базис мови", на якому ієрархічно вибудовуються елементи мелодики й артикуляції окремих звуків. Йдучи за ідеєю відомого французького теоретика й практика в галузі фонетики, ми можемо схематично передати основні компоненти вимови наступним чином (рис. 1).

Це схематичне зображення переконливо доводить нам, що основоположним компонентом вимови є ритм. Тобто оволодіння просодичною системою французької та споріднених з нею мов передбачає, насамперед, опанування ритмічних характеристик, які властиві цим мовам.

Рисунок 1. Основні компоненти вимови (за Б. Дюфо).

Слід зауважити також, що елементи надсегментного рівня (*темпо*/ ритм і мелодика) тісно вплетені у вияви внутрішньосегментного рівня. Це відстежується в плані артикуляції та вимови окремих звуків. Під впливом ритму тією чи іншою мірою змінюється вимова окремих звуків. Наприклад, наголошений голосний у кінцевому складі ритмічної групи подовжується (*belle* [be] – *elle est belle* [el-ε-`be:l]), а ненаголошені голосні в службових чи залежних словах або повністю випадають, або мають слабку позицію у вимові (*petit* [pə`ti] – *la petite* [la`ptit], *tenir* [tə`ni:r] – *soutenir* [sut`ni:r]).

Як уважає ряд авторів (Б.Дюфо, Е.Гембретьер та ін.), є недоцільним вважати системні надсегментні елементи ритму й мелодики різнорівневими та певним чином виокремленими стосовно артикуляції й вимови окремих звуків мови. Бернар Дюфо переконливо зауважує,

що, виходячи з практики застосування мови, ми можемо повноправно віднести ритмічні характеристики до внутрішньосегментних елементів просодичної системи [4].

З погляду викладання іноземної мови актуальною для нас тезою є те, що, передаючи учням/студентам особливості ритмічного ладу мови, яка вивчається, ми полегшуємо їм сприйняття на слух цієї мови, а отже сприяємо поліпшенню спілкування засобами цієї мови.

Це положення стає особливо важливим, коли та чи інша мова вивчається як друга іноземна або опановується студентами в розрізі немовної спеціальності, тобто саме там, де фонетика не виділена як окремий предмет, і вимові приділяється надто мало уваги.

Французькі лінгвісти Ж. Пейтар і Е. Жєнувріє [5] стверджують, що викладання іноземної мови на будь-якому рівні неможливе без звернення до площини її фонетичного чи інтонаційного ладу: *"Nous pensons qu'il est paradoxal pour un pédagogue de devoir enseigner la langue française sans connaître les rudiments de son système phonologique et prosodique"*.

Окрім того, є такі мовні явища, які стосуються не лише плану фонетики чи просодії, а й мають прояв у такому виді мовної діяльності, як письмо. Наприклад, розрізнення абсолютно однакових за вимовою варіантів ê[ɛ] – è[ɛ] – est[ɛ] стає можливим на орфографічному рівні. І навпаки, орфографічно однакові варіанти голосної *o* в словах *sot* і *molle* передають різні фонєми [o] і [ɔ̃]. Чітко виявляється ця тенденція під час формування в учнів/студентів навичок читання.

Саме тут викладач стикається із певного роду труднощами. Адже за традиційною методикою викладання мови як другої іноземної в площині фонетичної корекції вимови ми звертаємо увагу тільки на особливості вимови окремих звуків, контрастності чи спорідненості в артикуляції певних груп звуків або ізольовано в одній мові, або ж порівняно з відповідними звуками рідної мови.

Більшість фонетичних вправ у підручниках саме на це й спрямовані. І зовсім бракує добірки тренувальних вправ на засвоєння ритмічних характеристик та інтонаційного ладу іноземної мови.

Загалом невинновдано мала частка нашої уваги звертається на ознайомлення з просодичною системою іноземної мови під час її вивчення в межах університетського курсу. Але, будучи, власне, теоретичним, поставлене питання є досить цікавим і заслуговує на поглиблене вивчення як із погляду практичного застосування іноземної мови, так і методики її викладання.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Щєрба Л.В. Фонетика французского языка. – Москва, 1957.
2. Рапанович А.С. Фонетика французского языка. – Москва, 1967.
3. Гордина М.В. Фонетика французского языка. – Ленинград, 1973.
4. Dufeu B. L'importance de la prononciation dans l'apprentissage d'une langue étrangère. – Le Français dans le monde, 208. – 1987.
5. Peytard J. – Genouvrier E. Linguistique et enseignement du français. – Librairie Larousse. – Paris, 1970.
6. Guimbretière E. Apprendre, Enseigner, Acquérir: La prosodie au cœur du débat. – Rouen – Université de Rouen. – 2000.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валентина Ковальчук – старший викладач кафедри іноземної філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: особливості просодичної системи французької мови у порівнянні з відповідними характеристиками української мови.